

ŽIROVSKA POKRAJINA IN ŽIROVCI

Z letošnjim letom (1. 1. 1970) so se loški občini pridružile Žiri. Žirovsko ozemlje spada geografsko k Poljanski dolini, ki je njen naravni del, saj po njem teče gornja Poljanska Sora. Tudi zgodovinsko je bila priključitev utemeljena, saj je bilo žirovsko ozemlje skozi osem stoletij pod loškim freisinškim gospostvom in je šele po prenehanju tega začelo nihati med pripadnostjo k sosednim politično upravnim enotam, kar je povsem razumljivo, saj je žirovska pokrajina prehodni svet med Škofjo Loko, Logatcem in Idrijo.

Po površinskem značaju se ji najbolj prilega ime Žirovska kotlina. Ob sotočju Sore, Osojnice in Račeve se širi nasuta, poldrugi kilometer široka ravnica, ki se z ozkimi kraki podaljšuje še ob Sori in pritokih navzgor. To ravnica in njene podaljške zapira z vseh strani hribovit svet. Z vzhoda se vanjo spuščajo bregovi Žirovskega vrha. Na zahodu se kot v vodoravni črti odrezana vzdigujejo strma pobočja Žirka in Mrzlega vrha. Na jugu se več kot 200 m nad dolino razprostirajo Goropeški greben in Vrsniška ter Ravenska planota, ki sta del Idrijskega hribovja. Cesta proti Logatcu se vzpenja po tesni, samotni dolini. Njej nasproti se preliva mlada Sora, ki ji tu pravijo Sovra. Izvira na tleh logaške občine pod Gradiščem vzhodno od Rovt. Njeni južni sosedji Rovtarica in Žejski potok, ki izvirata onstran nizkega razvodja pod Rovtami, sta že kraški ponikalnici. Vidimo, da je žirovska pokrajina stikališče alpskega in dinarskega sveta, alpskega predgorja in kraških planot. Na severni strani Žirovske kotlinice se Sora in cesta prebijata skozi sotesko, ki deli Koprivnik od Žirovskega vrha. Ta soteska je nekak prag in loči žirovski svet od ostale Poljanske doline. Tako je Žirovska kotlina navidez posebna pokrajinska enota, kar je poleg političnih in gospodarskih vzrokov gotovo tudi vplivalo na miselnost nekaterih Žirovcev, da ne spadajo nujno k ostali Poljanski dolini in k Loki. Vendar Sora teče navzdol, dolina je v dolnji smeri vse bolj obljudena in prometna povezava z Ljubljansko kotlino je tod bolj naravna in lažja.

Hriboviti obod kotline je v severnem in vzhodnem delu iz starih peščenjakov (perm), v južnem delu pa segajo na površje proge apnencev (werfen, školjkoviti apnenec). Površje peščenjakov je zaobljeno v položne hrbte in kopaste vrhove, pokriva jih dokaj debela in plodna preperelina, ki so jo tja v pozni srednji vek preraščali obsežni mešani gozdovi, dokler niso freisinški fevdalci tudi za ta svet dobili naselencev, da so ga obdelali. Vse do vrhov, visokih 900 do 1000 m, segajo samotne kmetije in zaselki. Za naselitev so bile bolj pripravne višje lege, kjer je svet položnejši. Proti dnu dolin se bregovi strmo spuščajo in so večinoma pod gozdom, le na pomolih in terasah so domačije. Priseljenci so pripravili obdelovalni svet s požiganjem in trebljenjem, o čemer živo pričajo imena nekaterih naselij (Goropeke, Opale, Izgorje, niže v dolini pa Trebija

Stari del Žirov, vidna »stara šola« (krožec na strehi), v kateri so določeni prostori za muzejsko zbirko čevljarstva in čipkarstva

in Pogara). Hribovske kmetije imajo dohodke od živine in lesa, zadnji čas vse več tudi od zaposlitve v nekmetijskem gospodarstvu, ko mlajši člani družin odhajajo na delo v dolino.

Gručaste vasi v kotlinici so zaradi nekdanjih poplav umaknjene na njen rob. Ker so strugi Sore in Račeve v ravnini regulirali, gradijo nove stavbe, večinoma precej nenačrtno, tudi na nižjem svetu stran od roba in glavne ceste. Vasi v dnu kotlin so se po zaslugi obrti in industrije zelo povečale.

Razen naselij, ki so jih sedaj priključili k loški občini, so bile pod freisinškim gospodstvom še vasi, ki sedaj spadajo v občino Idrijo (Dole, Korita, Ledine, Ledinske Krnice, Pečnik, Vrsnik, Zavrtec in Žirovnica), in vasi, ki so sedaj ostale v občini Logatec (Hlevišje, Hlevni vrh, Lavrovec in Vrh nad Rovtami). Tako še zdaj niso združeni vsi kraji porečja Poljanske Sore v isti upravni enoti. Javorjev dol južno od Sovodnja in del Koprivnika sta bila že pred priključitvijo Žirov v loški občini. V prejšnjem stoletju in do prve svetovne vojne so bila vsa naselja, ki so pod freisinškim gospodstvom spadala v žirovsko in hlevnovrško županijo, v sodnem okraju Idrija in v politično upravnem okraju Logatec.

Od naselij na žirovskem ozemlju jih je zdaj pripadlo občini Škofja Loka 21 s skupnim številom prebivalstva 3.931 (po registraciji 31. 3. 1970). Najpomembnejše vasi so razporejene ob cesti Škofja Loka—Logatec in so se zrasle v celoto, ki jo imenujemo Žiri v širšem smislu. Glede na imena je treba pripomniti, da se naglašuje na prvem zlogu, torej Žíri, ne Žiri, kakor izgovarjajo mnogi domačini in kakor stoji v Pravopisu iz leta 1962 na strani 1027. V Imeniku krajev vojvodine kranjske iz leta 1874 stoji natiskano ime Žir, iz česar je razvidno, da mora biti naglas na prvem zlogu, saj drugega tu ni. V ljudski govorici je

tudi sedaj slišati »grem v Žir«. Ime Žiri se sklanja: iz Žiróv, proti Žirém, pri Žiréh, z Žirmi, pri čemer se naglas v teh sklonih res prenaša na zadnji zlog. Prebivalci so Žiróvci in Žiróvke.

Same **Žiri** (479 m, 627 preb.) leže v južnem delu kotlinice, kjer se vanjo odpira dolina Sore. Izpod Žirka (644 m), kjer je njihov stari del, so se razširile na polje ob Sori in pod obronke Goropeških hribov. Tam stoji cerkev iz leta 1910, v starem vaškem jedru pa stara šola, ki je namenjena za muzejsko zbirko o čevljarstvu in čipkarstvu. Največje naselje in sedaj dejansko središče Žirov je **Stara vas** (932 preb.), ki se drži vasi Žiri ob regulirani strugi Račeve. Ima zadružni dom, kjer je sedež uradov in organizacij, tovarni čevljev ter etiket in trakov ter več obrtnih podjetij. Stara vas se proti severu ob cesti nadaljuje v **Račevo** (749 preb.), drugi največji kraj Žirov. Tu so podružna cerkev, gasilski dom, spomenik Prešernovi brigadi in več delavnic. Skozi vas teče Rakulk z Žirovskega vrha. Dalje ob cesti so razložene domačije vasi **Selo** (193 preb.). S Staro vasjo se sklepa **Nova vas** (443 preb.), umaknjena od glavne ceste v dolino Račeve, skoznjo gre cesta čez Smrečje proti Vrhniki. Po dolini Račeve so raztresene hiše vasi **Račeva** (147 preb.). Na zahodnem robu kotlinice stoji na pomolu iz trdnih žažarskih apnencev pod Mrzlim vrhom baročna cerkev na Ledinici (498 m), ob njej in po bregu za njo pa so nasejane hiše vasi **Ledinica** (80 preb.), ki je odmaknjena od glavnih naselij in zato že manj pomembna.

Vsa druga naselja so neznatna, posebno tista v višjih legah. Pod klancem ceste proti Idriji je vas **Osojnica**, ki je bila med obema vojnama že onstran italijanske meje. V dolini Sore sta vasi **Brekovice** in **Podklanec**, ob pritoku Ži-

Novejši del Žirov, na levi tovarna Alpina

rovnici pa vas **Sovra**. V hribu za Žirkom, na katerem stoji TV pretvornik, leži **Breznica** (755 m), ki je bila tudi na italijanski strani nekdanje meje. Po dolini med Mrzlim vrhom in Koprivnikom se razprostira naselje **Jarčja dolina**. Del **Koprivnika**, katerega kmetije so raztresene visoko gor po istoimenskem hribu, je spadal prej pod Loko, del pod Logatec. **Mrzli vrh** sega pod vrh Sivke (986 m) in je razdeljen med loško in idrijsko občino. V hribu nad Selom je vas **Zabrežnik**, po zahodnih pobočjih Žirovskega vrha (900 m) so samotne kmetije naselja **Žirovski vrh**. Po grebenu med Račevo in Soro se vrstijo naselja **Goropeke** s planinskim domom (742 m), **Opale** in **Izgorje**, na planoti tema dvema nasproti pa **Ravne**.

Glavni zaslužek Žirem daje tovarna čevljev Alpina, ki je po številu zaposlenih (1028 v l. 1969) na prvem mestu v občini. Nastala je po združitvi čevljar-skih zadrug in slovi po izdelovanju gojzarjev. Žiri so star čevljar-ski kraj in imajo čevljar-sko šolo. Manjša tovarna je Etiketa, ki izdeluje etikete in trakove. Pomembna so obrtna podjetja: Obrtni center, Kladivar, Mizarsko podjetje, Remont in Pekarija.

Kmetijstvo je pomembno le za hribovski del ozemlja, kjer živi le 16 % ljudi, pa še od teh je mnogo zaposlenih v industriji in v nekmetijskih službah. Kmetijskega prebivalstva je samo 426 oseb ali 10,8 %, torej le dobra desetina. V loški občini so manj kmetijski le v krajevnih skupnostih Škofja Loka, Železniki in Trata. Od 4409 ha površin je 1770 ha gozda, 937 ha pašnikov, 904 ha travnikov, 595 ha njiv in vrtov, 173 ha nerodovitnih tal in 30 ha sadovnjakov. Iz tega vidimo, da v kmetijstvu daje glavne dohodka živinoreja in gozdarstvo. Z desetino površin gospodari Kmetijsko gozdarska zadruga Sora v Žireh.

S Škofjo Loko imajo Žiri zelo dobre avtobusne zveze po asfaltirani cesti, ki pa je za sedanji promet že preozka in preveč ovinkasta. L. 1969 so našteali 90 turistov z 248 prenočitvami, to so bili pretežno poslovni potniki, ki so imeli opravka v tovarni, in izletniki v planinskem domu v Goropekah. V Stari vasi je pošta.

V letu 1970 je predviden narodni dohodek v KS Žiri 8.975 N din na prebivalca, medtem ko se v celotni loški občini pričakuje 11.827 N din. L. 1969 so v Žireh dosegli 7550, v vsej loški občini pa 10.551 N din.

Osrednja naselja Žirov postajajo vse bolj pomembno lokalno središče ne le v gospodarskem, temveč tudi v kulturnem oziru. Tu so: centralna osnovna šola s 580 učenci v 21 oddelkih, čevljar-ski šolski izobraževalni center s 125 učenci v šestih oddelkih, otroški vrtec, kino s 459 sedeži in DPD Svoboda z lastno dvorano in knjižnico. Tovarna Alpina izdaja vsak mesec svoje glasilo Delo-življenje v nakladi 1000 izvodov. Za zdravstvo skrbi krajevna enota zdravstvenega doma Kranj z dvema splošnima in zobozdravstveno ambulanto in lekarno.

Viri

Fr. Planina: Poljanska in Selška dolina, MK Ljubljana 1962 — Krajevni leksikon Slovenije, I. knj. Zahodni del Slovenije, DZS Ljubljana 1968 — Pomembnejši statistični podatki za občino Škofja Loka, Uprava SO Škofja Loka 1970 — Podatki SO Škofja Loka, oddelka za gospodarstvo, za kar se oddelku tudi na tem mestu zahvaljujem.

DIE LANDSCHAFT VON ŽIRI UND IHRE BEWOHNER

Mit 1970 haben sich die Dörfer des Gebietes von Žiri, die seit 1961 der Gemeinde Logatec zugehörig waren, der Gemeinde Škofja Loka angeschlossen. Aus diesem Anlaß beschreibt der Verfasser die charakteristischen Züge der Landschaft, das Becken am oberen Lauf der Poljanska Sora und seine bergige Umrahmung. Er betont, daß dies ein Übergangsgebiet zwischen Škofja Loka, Logatec und Idrija ist und daß schon dieser naturgegebene Umstand für die wechselnde Zugehörigkeit — einmal zur Gemeinde Škofja Loka, ein anderes mal zur Gemeinde Logatec — entscheidend war. Doch ist zu betonen, daß das Gebiet von Žiri ein Teil des Poljanatales ist und als solches stärker zu Škofja Loka gravitiert. Dazu kommt noch die historische Tatsache, daß die Dörfer von Žiri durch die ganze Zeit der Freisinger Herrschaft zu Škofja Loka gehörten.

Weiterhin werden sämtliche Siedlungen des Gebietes (21 Ortschaften) charakterisiert und ihre wirtschaftlichen Besonderheiten beschrieben. Žiri ist auch als lokales Kulturzentrum von Bedeutung.